

Alexander consil. 182, n. 6. lib. II; Cravetta, ubi supra § Quarto limitatur. n. 45; Scaccia cit. cap. n. n. 281; Genova loc. cit. n. 76 et alii.

214. *Quod ex verisimilibus conjecturis præsumi possit, verum esse illud, quod quis in libro rationum suarum annotavit. Idque exemplificatur.* — VIII. Requiritur, quod ex verisimilibus conjecturis præsumi possit, verum esse illud quod quis in libro rationum suarum annotavit; ut puta, si aliunde constet mercatorem tradidisse cuiquam merces: quia tunc quantitas, et pretium earum, satis probatur per ejusmodi librum rationum, huicque statur, nisi aliunde contrarium probetur, cum jam constet de substantia debiti. Cravetta, ubi supra, § Vidimus et abunde. n. 9. et seqq.; Genova n. 82; Mascardus d. concl. 977, n. 33. allegans alios. Idem dicendum, quando tutor, curator, vel rerum alienarum administrator, in libro rationum scribit expensas alimentorum pupilli, familiæ, aut alicujus fabricæ peractæ: quia enim talia sine expensis fieri non possunt; hinc considerata qualitate personarum temporis, loci, aliarumque circumstantiarum, et quantitate expensarum verisimilium, stabitur libro rationum pro scribente, saltem prævio juramento ejus, quod ipsum tamen multum arbitrio judicis relinquitur. Jason loc. cit. n. 128. citans alios, ac pro se allegans l. *Lex que tutores. c. de Administrat. tutor.* et Anth. de Heredit. et Fidei. § Si vero absunt. collat. 1; Cravetta cit. § Vidimus et abunde. n. 9; Mascardus d. concl. 977. n. 82. et 93. cum aliis.

215. *Quod liber rationum sit candidus, seu carens cancellationibus, et superinductionibus.* — IX. Quod liber rationum non existat mendosus, sed sit candidus, sive carens cancellationibus, et superinductionibus: alioquin enim redderetur suspectus, dum quod prior scriptura affirmaverat, cancellatio seu superinductio postea negaret, seu immutaret. Farinacius lib. I. consil. 18, n. 4. asserens, quod cancellatio, si fiat non probato errore, et sine prævio consensu eorum quorum interest, a jure sit improbatæ: arguatque falsitatem, cum prima confessio in scriptis facta, aliter revocari non possit. Decius consil. 447, Menochius lib. I. consil. 23, n. 16 et 17, ubi addit, quod falsi suspicio in una substantiali parte libri, totum vitiet, arg. l. *Si ex falsi. c. de Transact.* et l. *Si aliquid. c. de Susceptorib.* lib. X. Genova loc. cit. n. 84 et 86.

216. *Adminiculum ejusmodi est etiam juramentum illius qui librum rationum composuit, quod contenta in eo sint vera.* — X. Adminiculum, quod probari potest veritas libri rationum, in favorem scribentis, est juramentum mercatoris, vel alterius qui librum rationum conscripsit, quod contenta in eo sint vera. Cravetta loc. cit. Quarto limitatur. n. 47. Alexander consil. 71, n. 9, lib. III, post Bartolum in l. *Theopompus. ff. de Dote prælegat.* per illum textum Anton. de Butrio c. *Veniens. il. 1. de Testib.*; Genova, ubi supra, n. 89; Menochius consil. 23. n. 14. allegans alios.

217. *Quod juramentum præstat, quando scribens a principio sui officii non deposuit juramentum.* — Quod intellige, quando scribens librum rationum non deposuit juramentum a principio sui officii. Quia tunc tenetur postea jurare, vera esse quæ continentur in libro: alias secus, nisi ex nova causa emergente, arg. *Hoc sacramentum. c. de Jurejurand. propt. calumn.*; Genova loc. cit. n. 91; Scaccia lib. II. de Judicis, cap. LXI, n. 286 et 287. citans alios.

218. *In defunctis, qui olim scripserunt librum rationis, supplet mors efficaciam juramenti. Tantum importat mors, quantum juramentum.* — Insuper notandum, quod istud juramentum duntaxat locum habeat in illis libris rationum, quos a se conscriptos edunt, sive exhibent adhuc viventes. Siquidem loquendo de libris rationum, quos, interim defuncti olim conscripserant, supplebit mors efficaciam juramenti. quia si ille, qui scripsit librum, mortuus est, tantum facit mors, quantum juramentum; ac proinde, ut liber rationum cum juramento fidem faceret pro scribente, propter hujus mortem faciet fidem pro hærede absque alio juramento: quia nempe tantum importat mors, quantum juramentum. Ita Paulus de Castro, consil. 301. incip. *Ad bene examinandum.* dub. 5, lib. I, quem citat, et sequitur Cravetta de *Tract. de antiquit. tempor.* § Quarto limitatur. n. 48. post Decium l. I. in 2. notab. ff. de Edend. cum aliis; Jason de *Repet.* l. *Admonendi.* n. 128. ff. de *Jurejurand.* et alii.

219. *Ut liber rationum probet pro scribente, requiritur, ut is ad petitionis partis exhibeatur.* — XI. Adminiculum, seu requisitum ad hoc, ut liber rationum pro scribente probet, est, quod liber ille ad petitionem partis exhibeatur ad effectum, ut contra eum opponere possit. Menochius consil. 23. n. 17; Genova

loc. cit. n. 92; Pax Jordanus cit. part. III. tit. de *Fide instrument.* n. 118; Farinacius lib. I. consil. 18. n. 18. et alii. Nam generale est in omnibus administratoribus, quod in redditione rationum teneantur exhibere omnes libros administrationis, l. *Cum servus. ff. de Condition. et demonstrat.* et l. *Si statu libera. § fin. de Statu liber.*

220. *Et quod in eo solum sint descriptæ res pertinentes ad officium de quo tractatur; non vero aliæ. Item ut liber rationum sit compaginatus, non autem in foliis volitantibus.* — XII. Quod in illo rationum sint solum descriptæ partitæ, sive res pertinentes ad mercaturam, seu officium illud, de quo tractatur, non autem aliæ: quia pro his nulla exinde oriretur probatio. Menochius de *Arbitrar. judic.* lib. II. cas. 91, n. 22; Mascardus de *Probat.* concl. 977, n. 94; Genova loc. cit., n. 30 et 74, et alii. Item, quod ipsemet liber rationum sit compaginatus, seu juxta consuetudinem loci bene consuetus et compositus, non autem in foliis volitantibus. Baldus consil. 152. lib. III. Farinacius lib. I. *Fragment. Criminal.* v. Administrator, n. 50; Pax Jordanus, loc. cit., n. 115; Genova n. 97 et seqq. et alii.

221. *Per sculpturas, vel litteras antiquas marmoribus incisæ, possunt probari facta antiqua.* — Quæritur III. Quid probent sculpturæ, vel litteræ antiquæ lapidibus incisæ? Resp. I. Facta antiqua possunt probari per sculpturas, vel litteras antiquas marmoribus incisas. Ita Glossa can. *Sane profertur.* 24. q. 2. asserens, quod si in aliquo lapide, vel columna inveniatur scriptura, fides ei sit adhibenda. Idem tradit. alia Glossa c. *Cum causam. v. Per libros antiquos.* et Abbas ibid. n. 1. Barbosa in *Collectan.* n. 5. de *Probat.* Mascardus concl. 105. n. 10. et alii ab his copiose allegati. Ratio est, quia facta antiqua sunt difficilis probationis; unde in ipsis leviores probationes admittuntur. d. c. *Cum causam. 13. de Probat.* estque uberius dictum supra tit. XIX. de *Probationibus.* § 3. n. 66. Accedit, quod sculpturæ, seu litteræ marmoribus incisæ, fiant cum majori deliberatione; et cum publice soleant videri ac legi, ab antiquo non tolerarentur, nisi forent veritati consentaneæ.

222. *Et quidem plene, quando de nullius præjudicio agitur.* — Atque hæc conclusio vel maxime procedit, quando agitur de nullius præjudicio: quia tunc litteris sculptis in marmoribus, de antiquo est danda plena

fides. Abbas cit. n. 1. vers. *Dic ergo.* et Additio ibid. allegans Baldum consil. 345. incip. *An patronatus.* Sic accedit, quando dubitatur, an Ecclesia sit consecrata, atque extant sculpturæ lapidibus incisæ de consecratione ipsius attestantes: ac hujusmodi.

223. *Probatio ducta ab armis sculptis vel depictis in monumentis, capellis, etc., attenditur.* — Similiter probatio ducta ab armis sculptis, vel affixis, aut depictis in monumentis, domibus, seu capellis, attenditur, juxta Baldum, consil. 310. lib. V. quem sequitur Barbosa loc. cit., n. 6, allegans Rotam. in *Comen.* habitus. junii 1610. coram Pirovano. et in *Toletana habitus. 14. martii 1625.* coram Merlino.

224. *Item, si factum est antiquissimum, et agitur de modico præjudicio.* — Procedit insuper data conclusio, si factum est antiquissimum, et agitur de modico præjudicio. Abbas loc. cit. istud probans per textum in cit. c. *Cum causam. 13. de Probat.* ubi confines probantur per libros antiquos indistincte: quia, cum agatur (inquit) de modico præjudicio, nec interveniat interesse bursale, non est verisimile quod quis scripserit falsum, aut ejusmodi scriptura, seu sculptura, tanto tempore fuisset tolerata, si non continuisset veritatem.

225. *Lapides, seu columnæ terminorum, probant confinia.* — Hinc lapides, seu columnæ terminorum probant confinia. Menochius consil. 21, n. 40; Card. Tuschus lit. c. consil. 700. n. 3; Mascardus de *Prob.* concl. 400, n. 1, id probans ex l. I. § *Qui in rationibus.* ff. de *leg. Cornel. de Falsis.* Barbosa ubi supra, n. 6. et alii ab his allegati. Qui tamen istud intelligunt, dummodo lapides pro confinibus positi, sint immobiles, et terræ inhærentes instar terminorum; vel saltem habeant alios lapillos terræ adhærentes, qui vocantur *Indices.* Mascardus loc. cit. n. 4. cum aliis.

226. *Inscriptio in antiquis probat jus patronatus.* — Insuper inscriptio in antiquis probat jus patronatus. Bartolus l. *Monumentorum. c. de Religios. domib.*; Barbosa loc. cit., n. 7, allegans Rotam in *Mutien.* Plebis, seu jurispatronatus. 21. februarii, 1655. coram Coccino, et alios.

227. *Ubi agitur de magno præjudicio, tunc sculpturæ, seu litteræ antiquæ marmoribus incisæ, solum probant semeplene, nisi aliis adminiculis adjuventur.* Resp. II. Loquendo tamen de causis, in quibus agitur de magno præju-

dicio, tunc sculpturæ seu litteræ antiquæ marmoribus incisæ, solum probant semiplene, non autem plene; nisi aliis quoque adminiculis adjuventur, aut ab antiquo eisdem fuerit fides adhibita. Ita Abbas cit. c. *Cum causam*. n. 4. de *Probat.*; Mascardus d. concl. 103. n. 6; Cravetta cit. tract. de *Antiquat. temp.* § *Viso de verbis*, n. 4, allegans alios. Idque partim desumitur ex d. c. *Cum causam*. 13. de *Probat.* Partim suadet ex eo, quia ejusmodi sculpturæ antiquæ, sunt solum scripturæ privatæ; atqui hæc in antiquis tantum semiplene probant, nisi aliis adminiculis adjuventur, aut ab antiquo eis fides adhiberi consueverit. Accedit, quod causæ civiles arduæ, seu magni præjudicii æquiparentur causis criminalibus, prout dictum est supra tit. XX. de *Testibus*. § 3. n. 81. Atqui in causis criminalibus requiruntur probationes apertissimæ, l. *Sciant cuncti*. c. de *Probat.* seu testes absque ulla infamia, vel suspicione, cap. de *Exception.*; ergo.

228. *Quænam adminicula, indicia et præsumptiones tunc sufficiant ad plenam probationem, judicis arbitrio relinquuntur.* — Porro, quænam indicia, præsumptiones et adminicula sufficiant ad faciendam per antiquas scripturas, sive sculpturas plenam probationem, judicis arbitrio standum est, prout recte observat Menochius de *Arbitrar. judic.* lib. II. cas. 115, n. 9; et Mascardus de *Probat.* concl. 1230, n. 5 et 7. et concordant dicta superius tit. XIX. de *Probationibus*. § 3, n. 60. ubi generaliter asseritur quod. quænam probatio hic et nunc sit plena, et concludens, judicis arbitrio relinquatur.

§ VIII.

DE PRODUCTIONE, ATQUE EDITIONE INSTRUMENTORUM.

229. *Productio instrumentorum, quid? Et quando fieri possit?* — Quæritur I. Quid sit productio, atque editio instrumentorum? Resp. I. «Productio instrumentorum» idem est ac exhibitio instrumentorum in judicio facta ad probandam suam intentionem. Atque hæc regulariter debet fieri primum post litem contestatam: potest autem fieri usque ad conclusionem in causa, etiam post publicationem attestationum, c. *Cum dilectus* 9, h. t. Verum de his jam dictum est supra tit. XIX. de *probationibus*. § 6. quærendo de tempore quo faciendæ sunt probationes:

præsertim n. 142. et seqq. et n. 149. 152. ac seqq. ubi etiam nonnullas limitationes, quæ quoad utramque partem reperiuntur, videre licet.

230. *Quid agendum, si instrumentum arguatur falsitatis?* — Quod si vero instrumentum aliquod, puta privilegium, a parte adversa redarguatur falsitatis; tunc illud pro inspectione faciat judex exhiberi parti adversæ in loco securo, atque congruo, et coram testibus paucis, seu duodecim hominum numerum non excedentibus. Ita habetur c. *Accipimus*. 4. h. t. juncto c. *Inter dilectos*. 6. § *Sed contra*. eod. ubi ex tali inspectione plures defectus in instrumento leguntur reperi.

231. *Testamenta, a quo, quibusque presentibus sint aperienda?* — Porro, quemadmodum testamenta aperiuntur, inspiciantur et describantur, extat integer titulus lib. VIII. ff. *Quemadmodum testamenta aperiuntur*. Solum breviter dicendum, quod apertio tabularum testamenti non quovis modo sit faciendæ, sed per legitimum judicem, ut fides earum confirmetur, si forsitan nonnulli contra legitimos hæredes controversiam imposterum essent moturi. Competens autem judex ille est magistratus, qui tabulas aperiat secundum consuetudinem loci, citatis illis quorum interesse potest, necnon et testibus, ut sua sigilla recognoscant. Si tamen testes abfuerint, non coguntur comparere; sed orto dubio, mitti debent ad ipsos tabulæ testamenti, ut recognoscant, l. *Sed si quis*. ff. *Quemadmodum testament. aper.* Sufficit autem ad aperturam testamenti, si major pars testium signatorum adfuerit l. *Sed si major*. ff. eod. Quinimo etiam nullo eorum præsentibus, si urgeat necessitas, intervenientibus aliis optimæ opinionis viris poterit testamentum aperiri, et recitari, cit. l. *Sed si quis*. atque amplius declarat Zoesius eod. tit. *Quemadmodum testament. aper.* ff. n. 2. et seqq. Verum de testamentis alibi.

232. *Editio instrumentorum, quid? Edere, quid?* — Resp. II. «Editio instrumentorum» aliud non est quam exhibitio, seu communicatio instrumentorum, facta coram iudice parti adversæ. Ita Ant. Nebrissensis in *Vocabulario juris*. v. *Editio instrumentorum*, citans Hostiensem in *Summar.* h. t. § *An instrumentum*, etc. estque in re communis. Nam, ut l. I. § 1. ff. de *Edendo*, dicitur: «Edere, est copiam describendi facere.» Sive «Edere est vel dictare, vel tradere libellum vel co-

dicem proferre;» ut loquitur textus in l. *Si quis ex agentariis*. § *Si initium*. ff. eod. Generatim enim loquendo, et quantum ad propositum, «Edere, idem est, ac extra dare.» Quapropter et partus edi dicitur, cum nascitur, l. *Aretusa*. ff. de *Statu homin.* Et rationes eduntur, cum exhibentur, atque copia describendi fit, l. *Si quis*. § *Edere*. ff. de *Edendo*. Nebrissensis loc. cit. v. *Edere*.

233. *Rubrica, de Edendo, cur in jure civili sic inscribatur?* — Extat autem in jure civili integer titulus, tum in codice, tum digestis contentus, sub rubrica «de Edendo.» Et dicitur, «de Edendo,» per gerundium, non autem per ablativum «de Editione,» ad instar tituli, de *Pactis*: sive, ut ostendatur, quamdam necessitatem imponi edendi (hoc est exhibendi instrumenta, vel rationes, aut demonstrandi actionem, qua quis acturus est) ut vult Glossa ad rubric. ff. de *Edendo*: sive quia jurisconsultus intendit ibi tractare de editione, prout est in fieri; et sic posuit per gerundium, quod significat actum; uti notat Glossa marginalis et Bartolus ibid. Tractat autem jus civile de triplici editione, nempe actionum, instrumentorum, et rationum: sed quia spectato jure canonico non est necesse, edere nomen actionis, quam quis intentare cogitat, c. *Dilecti*. 6. de *Judiciis*, estque jam dictum supra tit. III. de *libelli oblatione*. § 1. n. 20 et 21. Hinc in progressu de sola editione instrumentorum sermo erit: quamquam ea quæ de instrumentis dicuntur, servata proportione facile, editioni rationum accommodari possint. Unde:

234. *Instrumenta, quibus aliquis in judicio est usus, sunt edenda.* — Quæritur II. An, et quomodo instrumenta, quibus aliquis in judicio est usus, sint edenda? Resp. I. Certum est, si pars litigans, sive actor agendo, sive reus excipiendo, se suamque causam fundet super aliquo privilegio, vel instrumento, ac proinde eodem in judicio usus sit, quod tentatur illud in judicio edere, seu iudici inspiciendum præbere; et quidem in originali, ac citata parte adversa. Patet istud ex c. *Contingit*. 5. h. t. et l. ult. c. de *Edendo*. et l. I. § fin. ff. eod. estque communis.

235. *Et quidem in originali.* — Additur notanter, «et quidem in originali.» Nam exemplaribus non credetur, juxta textum cap. 1. h. t. ibi: «Si scripturam authenticam non videmus, quod exemplaria nihil facere possumus.» Quod intellige, nisi exemplaria fuissent exemplata auctoritate judicis, ac

servatis cæteris conditionibus de jure ad id requisitis, juxta dictum superius § 2. n. 59. et seqq.

236. *Originale tamen non tenetur quis relinquere apud acta.* — Notat tamen Abbas in cit. c. *Contingit*. n. 2. h. t. quod utens privilegio, vel instrumento in judicio, non teneatur originale iudicio relinquere apud acta; ne eodem imposterum carere cogatur, aut ipsumentis amittatur: sed satis sit præsentare in judicio, præsentate parte, ad fidem ei faciendam, et copiam illius capituli, de quo est quæstio, transcriptam tradere.

237. *Instrumenta regulariter debent edi citata, et præsentate parte adversa. Subinde tamen non requiritur citatio partis adversæ.* — Deinde, quamvis regulariter instrumenta debeant edi citata parte adversa, eaque præsentate legi, *Contingit*. 5. h. t. sicut et testes ea citata, et si voluerit, præsentate producendi sunt, cap. II. de *Testib.* Recte tamen Vallensis h. t., § 3, n. 4, cum aliis advertit, subinde non requiri citationem partis adversæ; veluti, quando instrumentum producit ad solam instructionem judicis, et in aliis hujusmodi casibus: prout in simili de productione testium jam dictum est supra tit. 20. de *Testibus*. § 13. n. 418. 422. et seqq.

238. *Instrumentum quo quis usus est in judicio, totum debet legi audiente iudice, et parte adversa; si tamen super unico tantum capitulo moveatur quæstio, sufficit istud edere, seu parti ad describendum dare.* — Resp. III. Instrumentum, vel privilegium, quo quis usus est in judicio, totum quidem præsentate iudice, et audiente parte adversa legi, seu integraliter recitari debet: si tamen super uno tantum capitulo quæstio mota fuerit, non cogitur quis parti adversæ edere, seu describendum dare totum instrumentum, sed solummodo illud capitulum, de quo agitur. Ita communis: et habetur expresse decisum c. *Contingit*. 5. h. t. ubi pontifex desuper consultus, ita loquitur: «Respondemus, ut quancumque super exhibendo privilegio, vel indulgentia, seu instrumento fueritis requisiti, præsentate iudice, aut aliquibus prudentibus viris deputatis ab ipso, audiente parte contraria tantummodo recitetur: ita quod si super uno tantum capitulo quæstio, fuerit, illud solummodo rescribatur, et adversæ parti copia ejus fiat.» Hæc ibi: *Concordat* c. *Cum personas*. § *Nos volentes de Privileg.* 6.

239. *Ratio prioris partis, quæ? — Id*